

II. PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

Kategoria wolności w ujęciu wybranych kierunków myśli ekonomicznej, red. Urszula Zagóra-Jonszta, Renata Pęciak, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2016, ss. 187.

Dzięki Wydawnictwu Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach w obiegu intelektualnym znalazła się obecnie ważna publikacja z zakresu historii myśli ekonomicznej. Monografia *Kategoria wolności w ujęciu wybranych kierunków myśli ekonomicznej*, przygotowana pod redakcją naukową prof. dr hab. Urszuli Zagóry-Jonszty oraz dr Renaty Pęciak, jest zarazem kolejną rozprawą naukową z serii podejmujących istotne zagadnienia z obszaru rozwoju myśli ekonomicznej, i to zarówno polskiej, jak i światowej. Dotychczas ukazały się bowiem – w tymże Wydawnictwie i pod redakcją Profesor Zagóry-Jonszty – takie m.in. prace zbiorowe, jak: *Podstawowe kategorie ekonomiczne w ujęciu wybranych kierunków myśli ekonomicznej. Kategoria wartości* (2014), *Polska myśl ekonomiczna głównego nurtu do II wojny światowej* (2013), *Myśl społeczno-ekonomiczna poza głównym nurtem w II Rzeczypospolitej* (2013), *Marginalizm zachodni* (2011), *Polska nieliberalna myśl społeczno-ekonomiczna do 1918 roku* (2010), *Polska klasyczna myśl ekonomiczna na tle angielskiej i francuskiej* (2009), *Polski fizjokratyzm oraz idee protekcyjnistyczne XVIII i XIX wieku* (2007) oraz *Problemy ekonomiczne polskiego merkantyizmu* (2006). Mając na uwadze choćby tylko wyżej wskazany i imponujący zestaw publikacji podejmujących w sposób niezwykle rzetelny i twórczy doniosłe kwestie społeczno-ekonomiczne i analizujących je z perspektywy rozwoju myśli ekonomicznej, można by tu również zauważyć, że mają one nie tylko swoje historyczne ujęcia, ale także zawierają doniosłe implikacje dla zrozumienia współczesnej ekonomii głównego nurtu czy też ekonomii heterodoksyjnej. Ponadto podkreślić należy, że katowicki ośrodek naukowy stał się już jako jeden z ostatnich w Polsce, który rozwój polskiej i światowej myśli ekonomicznej nadal sobie wysoko ceni, a jednocześnie czytelnikowi swoich publikacji zapewnia przekaz wysokiego lotu.

Ideą przyświecającą tym razem Autorom recenzowanej monografii stało się „ujęcie kategorii wolności w wybranych kierunkach myśli ekonomicznej” (s. 10). Jak wskazują już na wstępie – rozumienie tej kategorii starano się ukazać, mając m.in. na względzie związki między sytuacją społeczno-ekonomiczną okresu i miejsca, w którym powstawały jej różne koncepcje, a liberalnym bądź interwencjonistycznym podejściem do roli państwa w gospodarce.

Blżej zaś praca zawiera przegląd i charakterystykę poglądów na kategorię wolności, poczynając od myśli starożytnej i średniowiecznej, poprzez merkantylistów, fizjokratów, ekonomię klasyczną, socjalizm utopijny i naukowy, starszą i młodszą szkołę historyczną, aż po ordoliberalizm i katolicką naukę społeczną.

Osią rozważań jest przy tym „ekonomiczna i częściowo filozoficzna (rozdział pierwszy) interpretacja wolności oraz jej implementacja w postaci liberalnych rozwiązań w gospodarce” (s. 11). Przy tak szerokim spektrum z dorobku współczesnej ekonomii głównego nurtu z założenia już tylko uwzględniono wkład ordoliberalizmu (z pierwszej połowy XX w.) oraz katolickiej nauki społecznej w kwestiach m.in. gospodarki kapitalistycznej i roli jednostki na rynku.

Książka składa się w sumie z sześciu rozdziałów o niejednorodnej objętości i zróżnicowanej głębi omawianych zagadnień, tworzących jednak spójną konstrukcyjnie i logicznie całość.

Rozdział pierwszy (autorstwa dr Heleny Przybyły) podnosi wątki dotyczące kategorii wolności w myśli starożytnej i średniowieczu. Autorce przyświecał zamysł przedstawienia wolności jako

pojęcia społeczno-filozoficznego. Odnajdujemy tu rozważania na temat postrzegania wolności przez Heraklita z Efezu, sofistów, Sokratesa, Platona i Arystotelesa, stoików, czy wreszcie świętych Augustyna i Tomasza z Akwinu. Autorka podkreśla, że w myśli starożytnej (z wyjątkiem stoików) wolność postrzegana była jako „fakt życia codziennego i politycznego” (s. 14). Dopiero więc „św. Augustyn odkrył wolność wewnętrzną, przez którą rozumiał pewną duchową przestrzeń, w której ludzie mogą znaleźć schronienie przed zewnętrznym przymusem i gdzie mogą czuć się wolni” (s. 14). Treść rozdziału kończy się konkluzją, że „świat starożytny miał zupełnie różne od współczesnego wyobrażenie wolności, że nie ma w nim niczego, co by było wyrazem indywidualnej niezależności, ani pod względem sądów, ani wytwórczości czy religii” (s. 41).

W rozdziale drugim (autorstwa dr Renaty Pęciak) skupiono się na idei wolności w poglądach merkantylistów i fizjokratów. Widać tu już wyraźnie różnice w pojmowaniu wolności w ujęciu filozoficznym i gospodarczym. W rozdziale tym obok analizy doktryny merkantylnej i fizjokratycznej, Autorka przedstawia koncepcję wolności w poglądach prekursorów ekonomii klasycznej. Podkreśla przy tym, że stopniowe (od XV w.) uwalnianie się ekonomii spod wpływów filozofii, scholastyki i polityki zaowocowało powstaniem dwóch sprzecznych, co do zaleceń polityki gospodarczej i co do stanowiska względem wolności gospodarczej – doktryn ekonomicznych. Porządek fizjokratyczny zbudował przy tym fundamenty, na których powstała późniejsza liberalna ekonomia klasyczna.

Rozdział trzeci (autorstwa prof. U. Zagóry-Jonszty), zachowując układ chronologiczny, prezentuje wolność w rozumieniu ekonomii klasycznej na tle sytuacji ekonomicznej i politycznej epoki. Jak podkreśla Autorka – przesiąknięci idea wolności przedstawiciele ekonomii klasycznej wiązali swoje poglądy z „rozczarowaniem feudalnym porządkiem oraz koniecznością stworzenia innego społeczeństwa, odpowiadającego wyzwaniom, jakie niósł z sobą nowy system gospodarczy, w którym indywidualizm, egalitaryzm i uniwersalizm miały stać się wykładnią nowych czasów”. W nowych warunkach „tylko wolny rynek mógł gwarantować pełną realizację ludzkich możliwości” (s. 101). W rozdziale tym zaprezentowano przy tym poglądy najważniejszych przedstawicieli szkoły angielskiej, poczynając od Adama Smitha, przez Davida Ricardo, Jamesa Millę seniora, Thomasa Malthusa, Johna McCullocha, aż po Johna Stuarta Millę. Ponadto – przeanalizowano też idee francuskich propagatorów wolności w osobach Jeana-Baptiste’a Say’a czy Claude’a Frederica Bastiata. Nie pominięto przy tym Jeana Simonde de Sismondiego, który jako jedyny z klasyków daleki był od liberalnych założeń i twierdzeń.

Z kolei w rozdziale czwartym (autorstwa dr hab. Barbary Dankowskiej-Prokop, prof. UE) skupiono się na pojmowaniu wolności w poglądach przedstawicieli socjalizmu utopijnego oraz socjalizmu naukowego. Myśl ekonomiczno-społeczno-filozoficzna ówczesnych krytyków kapitalizmu sprowadzała się do przekonania, że zmiana systemu społecznego, który „nakłada na jednostkę/robotnika kajdany ekonomicznego zniewolenia i spycha go w odmęty biedy” (s. 124), zapewni powszechną sprawiedliwość i zagwarantuje wolność. Gdy zniknie wyzysk, prywatna własność środków produkcji oraz klasowa organizacja społeczeństwa i państwa, ludzie staną się wolni w wymiarze nie tylko ekonomicznym, ale przede wszystkim społecznym.

Rozdział piąty (autorstwa mgr. Mateusza Rolskiego) dotyczy natomiast kategorii wolności gospodarowania widzianej przez pryzmat nauczania katolickiej nauki społecznej. Autor dokonuje tu interpretacji naturalnego porządku społecznego i chrześcijańskiego porządku zbawczego w encyklikach i oficjalnych wypowiedziach papieży Leona XIII i Piusa XI, jak też Jana XXIII i Pawła VI, a następnie papieża „przełomu wieków” – Jana Pawła II oraz papieży XXI wieku – Benedykta XVI i Franciszka. Tym samym analizuje treść i zakres postrzegania przez Kościół katolicki zasad liberalizmu gospodarczego i zmiany, jakie dokonywały się w poglądach Stolicy Apostolskiej wraz z rozwojem cywilizacyjnym świata. Podkreśla przy tym, że „idea pełnej wolności gospodarowania nigdy nie uzyskała akceptacji instytucji Kościoła, choć też nigdy nie została uznana jako niezgodna z prawem bożym” (s. 144). Kościół akceptuje więc własność prywatną, mechanizm rynkowy oraz wolność gospodarowania (z której wypływa idea przedsiębiorczości), ale nie akceptuje skrajnego egoizmu człowieka, uznając, że dobrobyt społeczny można uzyskać poprzez powszechne stosowanie zasady miłości bliźniego. Jednocześnie „religia chrześcijańska, w swej istocie, kładzie nacisk na wolny wybór jednostki, co nie oznacza, że akceptuje pełną swobodę gospodarowania” (s. 127).

I wreszcie w rozdziale szóstym (autorstwa dr. Artura Grabowskiego) zaprezentowana została idea wolności w ujęciu myśli niemieckiej – historyzmu i ordoliberalizmu. Autor podkreśla, że „od końca XVIII wieku występowały różnice pomiędzy poglądami wyrażanymi przez przedstawicieli ekonomii niemieckiej, a pozostałymi państwami europejskimi (szczególnie dotyczyło to Anglii

i Francji)” i tym samym stara się wykazać, że „spojrzenie szkoły historycznej częściowo odbiegało od indywidualistycznych poglądów szkoły klasycznej (na państwo, społeczeństwo, gospodarkę)” (s. 145). Analizuje ponadto nie tylko poglądy szkół XIX-wiecznych, ale też szczególne miejsce niemieckiego ordoliberalizmu. Zaznacza przy tym, że „w ordoliberalizmie wolność była wartością i atrybutem ładu gospodarczo-społecznego” [...], a „społeczna gospodarka rynkowa, która była praktycznym wcieleniem w życie kluczowych idei ordoliberalnych, zawierała w sobie wolność, sprawiedliwość społeczną, wolną konkurencję i porządek prawny” (s. 171). Idee te szczególnie mocno kontrastowały z założeniami i realiami gospodarki nakazowo-rozdzielczej wdrażanej w drugiej połowie XX w. w krajach Europy Wschodniej i Środkowej.

Zakończenie zawiera syntezę przeprowadzonych w książce analiz oraz odniesienie się Autorów do stawianych hipotez badawczych.

Uważna lektura monografii pozwala tu ogólniej stwierdzić, że jest to bardzo inspirujące i twórcze opracowanie. Autorzy podjęli bowiem naukową próbę wyjaśnienia interpretacji kategorii wolności w ujęciu różnych wybranych kierunków myśli ekonomicznej, przy całej złożoności tej kategorii i przy uwzględnieniu jej doniosłych implikacji dla współczesności.

Niewątpliwą zaletą publikacji jest również jej klarowna konstrukcja, logiczna struktura oraz jasny i czytelny język opracowania, co sprawia, że lektura jest nie tylko interesująca, ale i przyjemna. Ponadto walorem jest też duża aktualność podejmowanej problematyki. W obliczu rosnącego populizmu dyskusja na temat kategorii wolności i jej postrzegania z punktu widzenia teorii ekonomii staje się szczególnie uzasadniona i potrzebna.

Prezentowana monografia stanowi zatem ważny głos w dyskursie o wolności, w tym o wolności gospodarowania, dając możliwość szerszego spojrzenia na źródła współczesnego pojmowania wolności gospodarczej. Książka winna zatem znaleźć zainteresowanie nie tylko wśród czytelników poszukujących wiedzy o problemach wolności w ogóle i gospodarczej w szczególności, ale również i tych, którzy interesują się teorią ekonomii i dorobkiem teoretycznym poszczególnych kierunków i szkół myśli ekonomicznej.

Wacław Jarmolowicz, Beata Woźniak-Jęchorek

Krzysztof Pietrowicz, *Podejścia sieciowe w socjologii. Przyczółki, splecenia i przeobrażenia dyscypliny*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2016, ss. 204.

W ciągu ostatniej dekady wiele mówi się o interdyscyplinarności jako sposobie wyjścia z kryzysu epistemologicznego w obrębie humanistyki i nauk społecznych. Szczególnie podkreśla się jej rolę przy wspólnej pracy naukowców nad jednym problemem badawczym, by móc opisać go w sposób jak najbliższy rzeczywistości. Dąży się do integracji pomiędzy dyscyplinami na trzech poziomach: metodologicznym, epistemologicznym oraz ontologicznym. Najprostszym z nich jest stopień pierwszy, gdyż łączenie metod nie wymaga od badaczy zgodnego poglądu na analizowany przedmiot. Dwa pozostałe już takiego osądu wymagają. Krzysztof Pietrowicz w monografii *Podejścia sieciowe w socjologii. Przyczółki, splecenia i przeobrażenia dyscypliny* podnosi problem badań interdyscyplinarnych w specyficznym kontekście teoretycznym oraz jego praktycznych implikacjach. Porównuje Autor pięć ujęć teoretycznych funkcjonujących obecnie na marginesie socjologii i nauk przyrodniczych. Są nimi: teoria aktora-sieci (ANT), sieciowa teoria wymiany (NET), nowa nauka sieci (NSN), analiza sieci społecznych (SNA) oraz teoria społeczeństwa sieci (TNS). W swoich rozważaniach K. Pietrowicz uwypukla kwestie związane z porównaniem wymienionych podejść na wskazanych powyżej poziomach oraz ich relacji do głównego nurtu socjologii, wskazując tym samym jedną z alternatyw interdyscyplinarności.

Krzysztof Pietrowicz jest adiunktem zatrudnionym w Zakładzie Interesów Grupowych Instytutu Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Interesuje się socjologią i antropologią kultury, ze szczególnym uwzględnieniem przemian zachodzących w społeczeństwie